

УДК 349.6:347.965.42](477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2021.1-4.7>

Козмуляк К. А.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри публічного права

юридичного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

ORCID: 0000-0002-4989-3669

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

MEDIATION AS A WAY TO RESOLVE THE ENVIRONMENTAL CONFLICTS

Метою цієї роботи є аналіз підстав виникнення і характеристика окремих елементів екологічних конфліктів, а також обґрунтування доцільності застосування медіації задля ефективного врегулювання таких конфліктів. У статті проаналізовано предмет, об'єкт і суб'єктний склад екологічних конфліктів. З'ясовано, що такі конфлікти можуть виникати як у публічно-правовій (у сфері стратегічного планування, розподілу і перерозподілу природних ресурсів, здійснення і захисту екологічних прав), так і у приватно-правовій площині (у сфері безпосереднього природокористування).

У статті обґрунтовано доцільність застосування медіації як одного із найбільш оптимальних методів врегулювання подібних конфліктів. Проаналізовано основні принципи медіації та названо критерії медіабельності екологічних конфліктів. Окремо визначено підстави, які перешкоджають застосуванню медіації у цій сфері: а) громадське здоров'я чи безпека вимагають негайного реагування; б) спір стосується питань національної безпеки; в) учасники конфлікту не визнають прав іншої сторони; г) сторона, яка оплачує послуги медіатора, наполягає на повному контролі за процесом; ґ) існують обґрунтовані побоювання того, що медіація може використовуватися недобросовісно з метою збору інформації або затягування вирішення спору; д) сторони мають принципові безкомпромісні позиції.

Сформульовано висновок про доцільність закріплення на нормативному рівні можливості проведення медіації для врегулювання екологічних конфліктів як у приватно-правовій, так і у публічно-правовій сферах. Визначено питання, котрі мають бути врегульованими задля ефективного запровадження медіації в українську правову систему: 1) інструменти стимулювання сторін до врегулювання спору мирним шляхом за допомогою медіації; 2) повноваження судді щодо оголошення перерви або зупинення провадження у справі з метою надання сторонам часу для звернення до медіатора та участі у процедурі медіації; 3) випадки, коли медіація може визнаватись обов'язковою; 4) строки проведення медіаційної процедури; 5) вимоги до медіаційної угоди за результатами врегулювання конфлікту.

Ключові слова: екологічний конфлікт, медіація, альтернативне вирішення спорів, критерії медіабельності.

The purpose of this article is to analyze the causes and to characterize some elements of environmental conflicts. The author's aim is to justify the use of mediation as an effective way to resolve such conflicts. The article analyzes the subject and the object of environmental conflicts. It has been founded that such conflicts can arise both in public cases (in the field of strategic planning, distribution and redistribution of natural resources, realizing and protection of environmental rights) and in the private cases (in the field of a natural resource management).

The article justifies the expediency of using mediation as one of the most optimal methods of resolving such conflicts. The basic principles of mediation are analyzed and the criteria of mediability of ecological conflicts are named. The reasons that prevent the use of mediation in this area are identified. They are: a) the public health or safety requires an immediate response; b) the dispute concerns national security issues; c) the party of the conflict does not recognize the rights of the other one; d) the party that pays for the mediation insists on full control over the process; e) there are well-founded fears that mediation may be used in fraudulent faith to gather information or delay the resolution of a dispute; e) the parties take a fundamentally uncompromising position.

The article concludes that it is reasonable to fix the possibility of conducting mediation for the environmental conflicts settlement both in a private and a public sphere at the normative level. The author identified the issues that should be resolved for the effective introduction of mediation in the Ukrainian legal system. They are: 1) the tools to encourage the parties to resolve the dispute through mediation; 2) the authority of the judge to adjourning or suspending the proceedings in order to give the parties time to contact the mediator and take part in the mediation; 3) the cases when mediation should be considered mandatory; 4) the duration of the mediation procedure; 5) the requirements to the mediation agreement based on the results of the conflict settlement.

Key words: environmental conflict, mediation, alternative dispute resolution, mediability.

В основу взаємодії людини і природи покладено реалізацію потреб та інтересів, які нерідко носять взаємовиключний характер: з одного боку – задоволення економічних потреб природокористувачів, а з іншого – потреб екологічних і спрямованих на забезпечення цілісності екосистеми, її охорони та відтворення природних ресурсів. Конфліктність виступає невід'ємним складником взаємодії людини із навколишнім природним середовищем.

Метою роботи є аналіз підстав виникнення і характеристика окремих елементів екологічних конфліктів, а також обґрунтування доцільності застосування медіації задля ефективного врегулювання таких конфліктів.

Екологічні конфлікти як різновид соціальних конфліктів виникають практично протягом усієї історії існування людства. Причини їх виникнення, структура і наслідки вже неодноразово ставали предметом дослідження представників різних наук. Поняття, предмет та ознаки екологічних конфліктів вивчали і науковці-правники, зокрема, О. Дубовик [1, с. 627-634], М. Петрушенко [2], В.Сабадаш [3], Є. Хлобистов [4] та інші.

Екологічні конфлікти за своєю сутністю є досить різноманітними. За сферою прояву вони можуть охоплювати як окремі домогосподарства, так і сягати регіональних, національних і глобальних масштабів. Більше того, конфлікт може одночасно мати точки перетину на всіх рівнях: виникаючи у місцевому контексті, поширюватися на національний і глобальний (міжнародний).

Інтенсивність екологічного конфлікту може також дуже різнитися: від невизначеності і розчарування членів громади через неналежне інформування про екологічно значущі рішення до протистоянь між зацікавленими сторонами за права на конкретні природні ресурси.

Предметом екологічного конфлікту є проблема володіння природним ресурсом (екологічною цінністю) та/або контролю над ним, що може принести певні вигоди (не обов'язково фінансові) одному або декільком суб'єктам. Відповідно, об'єктом екологічного конфлікту є природний ресурс чи екологічна цінність, які через певні обставини знаходяться на перетині інтересів різних соціальних або економічних груп, котрі прагнуть до володіння або контролю над ними [3, с. 56-57].

Як бачимо, об'єкт екологічного конфлікту є досить різноманітним. Це права на конкретні природні ресурси, питання розподілу та перерозподілу останніх між користувачами, дотримання вимог до раціонального природокористування, реалізація та захист екологічних прав, таких як право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на екологічну інформацію, на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються довкілля тощо.

Суб'єктний склад таких конфліктів теж неоднорідний. У відносинах щодо екологічного планування та використання природних ресурсів активну участь беруть як суб'єкти владних повноважень, так і природокористувачі. До останніх можуть належати фізичні особи (мешканці відповідних регіонів), дрібні та великі землевласники або землекористувачі, малий бізнес та великі корпорації у таких галузях, як агробізнес, лісова і гірничодобувна промисловість, гідроенергетика тощо.

Із зазначеного вище ми можемо констатувати, що залежно від суб'єктно-об'єктного складу екологічні конфлікти виникають як у публічно-правовій (у сфері стратегічного планування, розподілу та перерозподілу природних ресурсів, реалізації та захисту екологічних прав), так і у приватно-правовій площині (у сфері безпосереднього природокористування).

Екологічні конфлікти нерідко характеризуються наявністю дисбалансу сил його сторін. Такий дисбаланс може виникати внаслідок протистояння публічних і приватних інтересів, формуватися на ґрунті фінансової нерівності або різних можливостей доступу до спеціальних знань. Зарубіжні автори серед причин нерівності називають навіть різний рівень освіченості учасників конфлікту.

Такі конфлікти можуть призводити до хаотичного та марнотратного використання людського потенціалу, виснаження самих природних ресурсів, на яких базуються засоби до існування, економіки і суспільства, а часом можуть призвести навіть до кровопролиття. Втім, поряд із негативним проявом у разі належного врегулювання екологічний конфлікт може ставати каталізатором позитивних соціальних змін [5, с. 3, 17].

Природним є те, що у випадках загострення конфлікту, потенційної чи явної небезпеки, шкоди власним інтересам сторони намагаються вирішити такий конфлікт. І саме у момент прийняття рішення про те, як позбутися негативного для себе становища, захистити себе, своє право, свою власність, особа обирає найефективніші, на її думку, способи вирішення конфлікту.

Прийнято вважати, що судовий захист екологічних прав є найбільш кваліфікованим та універсальним способом захисту. Проте, аналізуючи судову статистику і практику вирішення екологічних спорів, із такими висновками навряд чи можна погодитися. Зокрема, йдеться про тривалість судового розгляду, перевантаження судів, неоднозначне вирішення справ через відсутність єдиної практики розгляду таких спорів тощо. Водночас у світі, мабуть, не існує жодної держави, судова система якої могла б забезпечити ефективне вирішення всіх спорів до взаємного задоволення сторін [6, с. 46].

У більшості розвинених країн сторони, що конфліктують, дедалі частіше звертаються до

застосування відновних практик, таких як процедура медіації. Саме медіацію вважають найкращим вибором, якщо зацікавлені сторони бажають обговорити свої інтереси, але потребують підтримки для участі у роботі над взаємовигідним рішенням [7, с. 20].

Варто відзначити, що в Україні медіація загалом та у сфері екологічних правовідносин зокрема перебуває на стадії становлення та є відносно новим явищем. Водночас окремі наукові дослідження медіації як способу врегулювання конфліктів вже наявні. Медіацію як спосіб урегулювання конфліктів у сфері землекористування вивчали А. Арсенюк [8], Д. Бусу-йок [9], О. Настіна [10], Д. Федчишин [6] та інші. Особливості застосування медіації у вирішенні окремих видів екологічних спорів досліджували Т. Кисельова [11], С. Романко, Н. Кобецька [12].

Під медіацією розуміють неформалізовану, але чітко структуровану процедуру врегулювання спору за участі нейтрального посередника (медіатора), який підтримує сторони у досягненні ними взаємовигідного рішення. За своєю сутністю медіація забезпечує сторонам більш прийнятні результати, ніж судовий розгляд справи, де можливе лише загострення конфлікту.

До основних загальноприйнятих принципів, на яких базується медіація, відносять: добровільність участі у процедурі (сторони за власним бажанням можуть розпочати, припинити медіацію або продовжити її), конфіденційність (усе, що відбувається під час медіації, залишається у таємниці), рівність сторін. Ці принципи добре підходять для багатосторонніх і складних екологічних конфліктів.

Утім варто зазначити, що названі принципи не є чимось абсолютним і непорушним, трапляються ситуації, коли від якогось із них відступають. Типовими для екологічних конфліктів є випадки, коли одна зі сторін є «сильною», а інша – «слабкою». Відповідно, медіатор прагне змінити співвідношення сил на більш збалансоване, оскільки це є необхідною передумовою конструктивних переговорів. Найчастіше це робиться за рахунок надання «слабшій» стороні дрібних переваг. До неї першої звертаються, першій надають слово, менше обмежують у часі тощо. Відтак, рівноправність дещо обмежується на користь рівності або результативності.

Зазвичай медіація є добровільною. Сторона може відмовитися брати участь у медіації, перервати переговори за своїм бажанням, не погодитися із певним рішенням. Однак медіація може бути обов'язковою, якщо в договорі сторони передбачили її використання у разі спірних ситуацій, або якщо подібний обов'язок визначено законодавством. Наприклад, за законодавством Аргентини врегулюванню шляхом проведення обов'язкової досудової процедури медіації підлягають усі спори за винятком спорів, пов'язаних із розлученнями, визнанням шлюбу недійсним, встановленням споріднення, батьківськими правами,

усиновленням (за винятком фінансових питань, які впливають із таких видів суперечок) [13, с. 79].

Для успішного проведення медіації екологічного конфлікту спершу слід з'ясувати, чи медіабельним є конкретний випадок. На доцільність проведення та успішність цієї примирної процедури впливає низка факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру, до яких відносять: 1) готовність і зацікавленість сторін у переговорах; 2) наявність спільних інтересів; 3) прихильність до процедури; 4) можливість нівелювання дисбалансу сил і впливовості сторін; 5) наявність достатньої кількості ресурсів (часових, фінансових, інформаційних) для врегулювання конфлікту; 6) наявність у сторін достатніх повноважень для прийняття рішень; 7) відсутність імперативних приписів щодо іншого порядку врегулювання подібного роду спору та інші [7, с. 21-22; 14, с. 91].

Водночас важливо враховувати також обставини, які тією чи іншою мірою перешкоджають застосуванню медіації для врегулювання екологічних конфліктів; серед них виділяють такі: а) громадське здоров'я чи безпека вимагають негайного реагування; б) спір стосується питань національної безпеки; в) учасники конфлікту не визнають прав іншої сторони; г) сторона, яка оплачує послуги медіатора, наполягає на повному контролі за процесом; ґ) існують обґрунтовані побоювання того, що медіація може використовуватися недобросовісно з метою збору інформації або затягування вирішення спору; д) сторони мають принципові безкомпромісні позиції тощо [14, с. 91; 15, с. 2].

Світовий досвід указує на високу ефективність і затребуваність медіації в урегулюванні екологічних конфліктів. Вона успішно застосовується у зарубіжних країнах із середини 70-х років XX століття. У літературі наявні приклади переговорних і медіаційних кейсів, які мали місце на початку двохтисячних – із Чехії, Естонії, Угорщини, Польщі, Словенії, присвячені розвитку портів, дозволам на викиди, дозволам на видобуток нафти, управлінню відходами, розвитку доріг.

Одна із гучних процедур медіації в Європі відбулася для врегулювання конфлікту навколо проекту розширення Віденського міжнародного аеропорту (2000-2005 рр.). У процесі взяли участь понад 60 представників із 50 різних груп. Під час медіації обговорювалися питання від шумового забруднення та землекористування до утворення екологічного фонду [16, с. 172-173].

Іншим прикладом успішної екологічної медіації ми можемо назвати справу річки Алагаш (США). У 2002 році громадські активісти заявили, що річка перебуває під загрозою зникнення внаслідок здійснення державної політики із розширення сфер її використання. Боротьба за належне використання водного об'єкту переросла у протистояння, яке стало символом: для екологів – подальшої загрози

перевантаженій річці, для спортсменів – визнання їхніх історичних прав на використання річки. Учасниками протистояння стали і корінні народи, які історично використовували річку для задоволення власних потреб. Для врегулювання суперечностей під керівництвом Комісара з питань охорони природи штату Мейн група із 23 зацікавлених сторін і радників зібралася на переговори, які завершилися підписанням угоди, яка стала дорожньою картою для збереження як дикої природи водного шляху, так і рекреаційного доступу до нього [17].

Варто відзначити, що правового регулювання процедури медіації в Україні поки не розроблено, хоча і заборона на її проведення відсутня.

Дослідження свідчать, що запровадження цієї процедури під час врегулювання екологічних конфліктів дозволить досягти таких результатів: а) підвищити ефективність екологічного правопорядку за рахунок більш широкої участі громадськості не лише у регулюванні екологічних відносин, але і у вирішенні конфліктів, які виникають у цій сфері; б) підвищити роль і можливості громадськості під час прийняття екологічно значущих рішень; в) послабити напруженість і наслідки негативних соціальних проявів, які виникають під час прийняття рішень про проєктування, будівництво, початок діяльності об'єктів, які чинять негативний вплив на довкілля; г) підвищити ефективність захисту екологічних прав фізичних та юридичних осіб, зокрема громадських об'єднань тощо [18].

Законодавство передбачає широкі можливості щодо участі громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень як на локальному, так і на загальнодержавному рівнях. Саме в межах цих процедур, на нашу думку, можуть виникнути конфлікти, врегулювання яких за допомогою медіації буде значно

ефективнішим, ніж у судовому порядку. Детальніше про це було написано в інших статтях автора [19, 20]. Окрім цього, медіація може бути корисною і для врегулювання спорів, які виникають у разі використання окремих природних ресурсів.

З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне на нормативному рівні закріпити можливість проведення медіації для врегулювання екологічних конфліктів як у приватно-правовій, так і в публічно-правовій сфері. Водночас потрібно зважати на існування як присудової, так і позасудової медіації, а не обмежуватись однією із них. Наразі в Україні медіація існує поза судовим процесом. Сторони за домовленістю можуть взяти участь у медіації незалежно від наявності відкритого судового провадження. Водночас експерти звертають увагу на низку положень, якими варто було б доповнити чинне законодавство: 1) слід передбачити інструменти стимулювання сторін до врегулювання спору мирним шляхом за допомогою медіації; 2) сторони судового процесу мають бути проінформованими суддею про можливість врегулювання спору шляхом медіації на будь-якій стадії судового розгляду; 3) має бути передбачена можливість судді оголосити перерву під час розгляду справи або навіть зупинити провадження з метою надання сторонам часу для звернення до медіатора та участі у процедурі медіації [21].

Окрім зазначеного, потребують вирішення такі питання: 1) чи може бути визнана медіація в окремих випадках обов'язковою до застосування; 2) якими мають бути строки проведення медіаційної процедури; 3) як здійснюється оплата медіації за умови участі органу державної влади в якості однієї із сторін; 4) як повинна бути оформлена домовленість за результатами медіаційної процедури?

Список використаних джерел:

1. Дубовик О.Л. Экологическое право: учебник. 3-е изд. Москва : Проспект, 2009. 720 с.
2. Петрушенко М.М. Аналітична оцінка потенційних екологічних конфліктів із урахуванням чинника ризику. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2012. № 4. С. 65-71. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evngu_2012_4_11.pdf (дата звернення 02.08.2021).
3. Сабадаш В.В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту. *Механізм регулювання економіки*. 2006. № 4. С. 49-62. URL: <https://core.ac.uk/reader/324213570> (дата звернення 02.08.2021).
4. Хлобистов Є.В. Жарова Л.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 16-23. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/24475/1/1.1.khlobustov.pdf> (дата звернення 02.08.2021).
5. Cultivating Peace. Conflict and Collaboration in Natural Resource Management / edited by Daniel Buckle. *International Development Research Centre Document*. 1999. URL: <https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/66059/CultivatingPeaceConflictCollaboration.pdf?sequence=1> (дата звернення 02.08.2021).
6. Федчишин В. До питання про процедури альтернативного вирішення земельних спорів в Україні. *Науковий вісник ХДУ. Серія Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 46-49. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2019-1-9> (дата звернення 02.08.2021).
7. Rüttinger, L., Janßen, A., Knupp, C., Griestop, L. From conflict to collaboration in natural resource management: a handbook and toolkit for practitioners working in aquatic resource systems. Manual. Collaborating for Resilience. 2014. URL: https://www.adelphi.de/en/system/files/mediathek/bilder/collaborating_for_resilience_handbook.pdf (дата звернення 02.08.2021).
8. Арсенюк А.О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2016. 20 с.

9. Бусуйок Д.В. Правові засади медіації як альтернативного способу вирішення земельних конфліктів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 201-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_1_42 (дата звернення 02.08.2021).
10. Настіна О.І. Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вирішення межових спорів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 129-134.
11. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11/12. С. 225-236.
12. Choquette, C., & Fraser, V. (Eds.). (2017). *Environmental Mediation: An International Survey* (1st ed.). Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315170381> (дата звернення 02.08.2021).
13. Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в Українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 295 с.
14. Кононов В.В., Петровська М.П. Критерії медіабельності земельних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 90-93. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/25.pdf (дата звернення 02.08.2021).
15. Using Assisted Negotiation to Settle Land Use Disputes. A Guidebook for Public Officials. Lawrence Susskind, Ole Amundsen, and Masahiro Matsuura. July 1999. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, Massachusetts. URL: <https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/using-assisted-negotiation-land-use-disputes-full.pdf> (дата звернення 02.08.2021).
16. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння» / редактори-укладачі: А. Гусев, К.Гусева, Г. Похмелкіна. За заг. ред. І. Терещенко. Київ : ВАІТЕ, 2019. 340 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/6/448168.pdf> (дата звернення 02.08.2021).
17. Jonathan W. Reitman The Allagash: A Case Study of a Successful Environmental Mediation. URL: <https://www.mediate.com/articles/reitmanJ.cfm> (дата звернення 02.08.2021).
18. Каменков В.С. Потенциал медиации в Орхусской конвенции и судебная практика. URL: https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/pp/a.to.j/TF10-2017/statements_and_presentations/3.11_AJdevelop_BelUnionLawyers_Kamenkov.pdf (дата звернення 02.08.2021).
19. Козмуляк К.А. Окремі аспекти реалізації права громадськості на участь у стратегічній екологічній оцінці. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2020/1. С. 259-262. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.52> (дата звернення 02.08.2021).
20. Kozmuliak K. The Problems Of Realization of Right to Participate in Decision-Making in Environmental Matters. *European Journal of Law and Public Administration*. 2019. Vol. 6, No 1. P. 39-50. <https://doi.org/10.18662/eljpa/62> (дата звернення 02.08.2021).
21. Гар-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні / Маан Б. та ін. 2020. 71 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf> (дата звернення 02.08.2021).